

Л. В. СТЕПАНЕНКО

г. Славянск

**ОСОБЕННОСТИ ПРОЯВЛЕНИЯ НЕГАТИВНЫХ ЭМОЦИОНАЛЬНЫХ СОСТОЯНИЙ
У ПОДРОСТКОВ С РАЗЛИЧНЫМИ ТИПАМИ КОПИНГ-ПОВЕДЕНИЯ**

В статье представлен экспериментальный анализ эмоциональных состояний подростков (тревожность, агрессивность, фрустрация, депрессия, нейротизм и эмоциональный дискомфорт). Выяснено, что они носят негативный оттенок, но наиболее характерны для подросткового возраста. Особое внимание уделено анализу данных эмоциональных состояний у подростков с различными типами копинг-поведения. В конце статьи формулируются выводы о необходимости разработки коррекционной программы эмоциональной гармонизации ребенка, которая должна учитывать типы копинг-поведения при проявлении эмоциональных состояний личности в пубертатный период.

Ключевые слова: психические состояния, эмоциональные состояния, негативные эмоциональные состояния, эмоциональный дискомфорт, копинг-поведение.

Стаття надійшла до редколегії 20.10.2015

УДК 159.953.5:371.13]-057.875:378.4

Т. Б. ТАРАСОВА

м. Суми

B170680@yandex.ru

**ПСИХОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ
НАВЧАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ
ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ**

Метою статті є теоретичне обґрунтування та аналіз результатів експериментального дослідження, предмет якого склали психологічні особливості навчально-професійної діяльності студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «Магістр» в процесі виконання дипломної роботи. Аналізуються дані опитувань і тестових методик, які виявляють особливості навчальної мотивації та взаємодії з викладачем – керівником дипломної роботи. Формулюються висновки про завдання подальшого експериментального дослідження та розроблення практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності дипломних досліджень у ВНЗ.

Ключові слова: навчально-професійна діяльність, зовнішні мотиви навчальної діяльності, внутрішні мотиви навчальної діяльності, дипломне дослідження, взаємодія з викладачем, студенти-магістранти.

Для реформування системи вищої освіти в сучасній Україні є актуальним пошук оптимальної відповідності між сформованими традиціями в українській школі і новими віяннями, пов'язаними зі вступом у світовий освітній простір. Одним із шляхів забезпечення такої відповідності, на наш погляд, є організація навчально-виховного процесу у вищій школі на основі ідеї спільної діяльності студентів і викладачів. У такому випадку навчально-професійна діяльність, яка є для студентів провідною, набуває особливих психологічних якостей. Вивчення цих якостей і виявлення умов їх оптимального формування ста-

новить актуальну проблему сучасної психології вищої школи.

У багатьох дослідженнях і публікаціях впевнено стверджується що найважливішими психологічними характеристиками будь-якої діяльності, її складовими виступають мета, мотиви і дії (орієнтувальні, виконавські, контролюючі, оцінювальні) [1; 9]. Що ж вони являють собою в умовах навчально-професійної діяльності юнацтва взагалі? По-перше, істотно змінюється усвідомлення мети навчання: знання починають сприйматися як необхідна умова майбутнього самостійного життя і, зокрема, у професійній діяльності.

У зв'язку з цим докорінно змінюється ставлення до навчальних предметів, серед яких юнацтво уже виділяє не тільки цікаві і нецікаві, але в першу чергу потрібні і непотрібні для одержання бажаної професії (звичайно, відповідно до розуміння молодими людьми сутності цієї професії). По-друге, навчально-професійна діяльність значно змінює характер навчальної мотивації. Як будь-яка складна діяльність, навчальна діяльність полімотивована і серед різноманітних мотивів відносно її мети виділяють мотиви внутрішні і зовнішні. Внутрішні навчальні мотиви – це змістовні пізнавальні інтереси (як безпосередні, так і опосередковані). Зовнішні навчальні мотиви пов'язані з метою навчання не прямо, а опосередковано і тому можуть бути позитивними (обов'язок, самовизначення, самовираження, престиж, широкі соціальні мотиви, спілкування з педагогами й однолітками і т.д.) і негативними (страх покарання або глузування, підкорення примушенню, некритичне наслідування і т.д.). Дослідження навчальної мотивації юнацтва показали значне зниження ролі негативної мотивації і, відповідно, зростання ролі позитивної мотивації, серед якої провідні місця посідають мотиви саморозвитку, самоствердження, оволодіння професією і пізнавальних інтересів [8]. Третя особливість навчально-професійної діяльності полягає в удосконаленні навчальних дій, що насамперед стосується дій цілевстановлення, контролю й оцінювання (хоча вони ще й далекі від ідеалу). Інакше кажучи, юнацтво починає опановувати самостійною навчальною діяльністю, робить перший крок по шляху формування уміння вчитися самостійно. І, нарешті, четвертою, непрямою, але дуже важливою особливістю навчально-професійної діяльності є її вплив на характер спілкування з педагогами і стосунки з ними, що, зокрема, виявляється у значному зростанні вимогливості до професіоналізму, наукового і методичного рівня педагогів («що вони нам можуть дати?») і більшої терпимості порівняно з підлітками до «дивацтв» і «нестандартності» вчителя. При цьому високі вимоги до доброзичливості, довіри, тактовності і поваги в спілкуванні вчителів з юнацтвом зберігаються.

На відміну від аналогічної діяльності старшокласників загальноосвітніх шкіл, навчально-професійна діяльність студентства це вже не підготовка до набуття обраної професії, а власне цілеспрямований процес оволодіння професійно значущими знаннями, уміннями і навичками, це вже оволодіння професією, майбутньою трудовою діяльністю [3; 7; 10]. Є. О. Клімов вважав навчально-професійну діяльність студентів специфічним різновидом діяльності трудової. Таким чином, навчально-професійна діяльність студентства – діяльність специфічна, яка поєднує в собі ознаки і власне навчальної і трудової діяльності. Тому в психології і педагогіці вищої школи, у методиках навчання окремим предметам у ВНЗ особливо підкреслюється необхідність підвищення питомої ваги і ролі різноманітних прийомів і засобів, що підвищують пізнавальну активність студента. Так, в аудиторних заняттях (лекціях, лабораторних, практичних, семінарських) де повинні бути проблемні ситуації, ділові ігри, «мозкові штурми», «аукціони знань» і т.д., що побудовані на моделюванні і вирішенні студентами різних «виробничих проблем» майбутньої професійної діяльності [5; 6; 9]. Курсові роботи і дипломні проекти, виконувані студентами, взагалі повинні являти собою самостійне наукове дослідження конкретних професійних проблем з розробкою шляхів і засобів їхнього практичного вирішення. Таку ж практичну спрямованість необхідно надати й усім формам поза-навчальної науково-дослідної роботи [2; 4; 10]. І, нарешті, особливе, вузлове місце в навчально-професійній діяльності студентів займають різноманітні форми навчальних і виробничих практик, де студенти випробовують свої професійні сили в реальних умовах трудової діяльності.

Необхідно особливо виділити ще одну істотну особливість навчально-професійної діяльності юнацтва, що навчається у ВНЗ, – виняткове значення самостійної роботи студентів. Розвиток вищої освіти в усьому світі неухильно відбувається по шляху підвищення ролі самоосвітньої діяльності та особистої відповідальності студента і переорієнтації діяльності викладачів на консультативно-організаторські функції.

У зв'язку з окресленими вище тенденціями треба впевнено наголосити на необхідності перетворення навчально-виховного процесу у сучасному ВНЗ з *взаємодії* викладача з студентами на їхню *спільну діяльність* [3; 5; 7]. При цьому суттєвого потенціалу формування майбутнього фахівця набувають наступні психологічні особливості спільної діяльності (СД):

- 1) наявність загальних цілей для різних включених у діяльність учасників, що викликається необхідністю досягнення таких цілей, які недоступні або лише частково доступні окремій людині;
- 2) учасники СД крім індивідуальних мотивів повинні мати спонукання працювати разом, тобто повинна формуватися загальна мотивація, що дозволяє досягати надіндивідуальні цілі, значимі для певних груп або в цілому для суспільства;
- 3) необхідне розділення єдиного процесу досягнення певної спільної мети діяльності на окремі, але функціонально пов'язані сукупності дій, операцій та їх розподіл між учасниками цього процесу, який призводить до формування функціональної структури, що характеризується взаємним доповненням і визначає діяльнісну взаємну залежність учасників СД;
- 4) об'єднанням (або суміщенням) індивідуальних діяльностей, що призводить до виникнення взаємозв'язків і взаємозалежностей між учасниками СД, породжується феномен спільності як особлива якість діяльності групи;
- 5) спільна діяльність неминує зумовлює управлінську діяльність, характерною особливістю якої є безпосередня спрямованість на учасників СД, а через них – опосередкований вплив на предмет спільної праці;
- 6) наявність єдиного для учасників СД кінцевого результату, співвіднесення якого із загальними цілями СД визначає її цілеспрямованість, із загальними витратами – її ефективність, з індивідуальними витратами і результатами – індивідуальні внески учасників у СД;
- 7) єдиний простір та час функціонування учасників СД є одним з найбільш елементарних, але необхідних умов здійснення СД.

Таким чином, в умовах навчально-виховного процесу сучасного ВНЗ суттєвого значення набувають питання психологічних особливостей навчально-професійної діяльності студентів.

Виходячи зі сказаного, мета даної статті

полягає в теоретичному обґрунтуванні та аналізі результатів експериментального дослідження, предмет якого склали психологічні особливості навчально-професійної діяльності студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «Магістр» в процесі виконання дипломної роботи. Розпочинаючи пілотажне експериментальне дослідження цієї комплексної проблеми ми виокремили конкретне завдання визначення психологічних аспектів навчально-професійної діяльності студентів в ході дипломного дослідження на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня «Магістр». В якості таких аспектів виокремлено особливості навчальної мотивації студентів та характеристики їхнього спілкування з науковим керівником. Для отримання емпіричного матеріалу було використано методику визначення мотивів навчальної діяльності студентів педагогічних спеціальностей ВНЗ (С. О. Пакуліна, С. М. Кетько) та анкетне дослідження «Взаємодія з науковим керівником» (авторська анкета). Дослідження проводилося у 2013–2014 навчальному році в магістратурі Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка. В дослідженні було задіяно 105 студентів 6 курсу різних спеціальностей.

Стосовно навчальної мотивації отримані результати показали, що більшості опитуваних притаманний середній рівень і внутрішньої і зовнішньої навчальної мотивації, що представлено у таблиці 1.

Таблиця 1
Мотивація навчально-професійної діяльності студентів 6 курсу

Рівень	Навчальна мотивація (у %)	
	Зовнішня	Внутрішня
Високий (70–1 балів)	22,8	27,2
Середній (50–69 балів)	51,4	50,9
Низький (10–49 балів)	25,8	21,9

Як видно, показники середнього рівня обох видів навчальної мотивації майже однакові. В той же час на високому рівні спостерігається певна перевага внутрішньої мотивації, а на низькому навпаки – зовнішньої.

Нагадаємо, що внутрішня мотивація містить в собі широкі пізнавальні мотиви та мотиви самоосвіти, самореалізації, релевантні професійні мотиви. Такі студенти керуються інтересом до навчання (до самого процесу), прагненням набуття глибоких професійних знань, інтелектуальним задоволенням, самовдосконаленням. Також магістри з домінуючою внутрішньою мотивацією мають високу когнітивну гнучкість та високий рівень креативності у вирішенні навчальних проблем та задач. Зовнішня мотивація навчально-професійної діяльності включає в себе мотиви, які не пов'язані із самим процесом навчання, вузькі пізнавальні мотиви, іррелевантні професійні мотиви. Студенти, у яких домінує зовнішня мотивація керуються безпосередньо з навчальною діяльністю, вони прагнуть не відставати від одногрупників, досягнути поваги викладачів, схвалення оточуючих, уникнення осуду та покарання; пріоритет віддається спрощеній навчальній діяльності, яка не потребує багато часу та зусиль (мінімум того, що вивчається лише для того, щоб отримати гарну оцінку). Також студенти із зовнішньою мотивацією подавляють свою креативність заради більш легкого та швидкого досягнення мети.

Особливості взаємодії студента-магістранта з науковим керівником під час виконання дипломної роботи досліджувалися з таких проблем:

1. Чим керуються студенти при виборі майбутнього керівника дипломної роботи;
2. Яким якостям наукового керівника віддають перевагу;
3. Як формулюють тему дипломного дослідження;
4. Як за часом та за змістом відбувається взаємодія студента, що виконує дипломну роботу та його наукового керівника

Стрижньовим моментом при аналізі отриманих даних виступало питання саме про показники *спільної діяльності* студента та керівника дипломної роботи. Наперед треба зазначити, що, на превеликий жаль, далеко не завжди (принаймні в сприйнятті студентами) виникають ситуації саме такої співпраці з викладачами – керівниками дипломних робіт. Так, при виборі майбутнього наукового керівника дипломної роботи студенти

керуються різноманітними міркуваннями, що представлені у таблиці 2.

Таблиця 2
Критерії вибору керівника дипломної роботи студентами 6 курсу

Критерій	Кількість респондентів (%)
Особисті якості викладача	31,4
Не надають вибору	27,6
Авторитет викладача у ВНЗ	12,4
Продовжую працювати з керівником	9,5
Ваш варіант	9,5
Поради студентів старших курсів	6,8
Щоб менше працювати	2,8

Як свідчать отримані дані, на першому місці, але менш ніж для третини студентів, виявилися особисті якості викладача. На превеликий жаль, друге місце посідають відповіді про те, що керівництво не надає можливості вільно обирати майбутнього керівника дипломної роботи, та призначає його примусово. Про яку спільну діяльність виконавця дипломної роботи та її керівника у такому випадку можна говорити? Третє ж місце посідає критерій авторитету викладача у ВНЗ. Частина студентів (9,5%) не обирає керівника, тому що продовжує вже розпочату роботу та її керівник відомий. Не можемо не зауважити, що, на наш погляд, саме такий варіант виконання дипломного дослідження на ОКР «Магістр» є найбільш вдалим, але, на жаль, недостатньо поширеним. Свої варіанти студенти представляють у доволі розмитих та неконкретних відповідях («щоб було добре працювати», «щоб все було добре...»), що свідчить про недостатнє розуміння ними чого вони чекають від керівника дипломної роботи.

Другою проблемою проведеного опитування, як зазначалося, було виявлення яким якостям майбутнього наукового керівника віддають перевагу студенти. Актуальність цієї проблеми підсилюється наведеними вище результатами відповідей щодо критеріїв обрання наукового керівника. Головними якостями наукового керівника студенти

6 курсу вважають компетентність, обізнаність, авторитет (37,7% опитаних); толерантність, уважність, індивідуальний підхід, моральні якості (26,8% опитаних); організаційні якості, співпраця вимогливість, контроль, визначення темпу роботи (22,7% опитаних); відповідальність (4,2% опитаних); можливість, готовність та бажання допомогти (9,3% опитуваних). Серед зауважень до наукового керівника більшої самостійності та можливості самореалізації зажадали 2-є студентів, а дехто відмічав снобізм та відсутність почуття гумору у своїх наукових керівників. Більшість опитаних студентів хотіли б працювати з науковим керівником жіночої статі (50,5 % студентів) віком від 30–40 до 50 років, мотивуючи це тим що з жінкою легше знайти спільну мову, 22,7% студентів віддали б перевагу науковому керівнику чоловічої статі, віком від 50 до 70 років. Головним аргументом у даному випадку є те, що «чоловіки більш логічні...», «вони краще роз'яснюють, пояснюють...» Дуже цікавим є той факт, що для більшості студентів вік наукового керівника має велике значення, бо, на їх думку, викладач молодше 30–40 років розцінює магістранта як потенційного конкурента, що дуже ускладнює стосунки. Для 26,8% опитаних стать та вік наукового керівника не важливі, а пріоритетними якостями для них є компетентність, толерантність, доброзичливість тощо.

З питання анкети про механізм визначення теми майбутньої дипломної роботи респонденти відповіли так: 11,6% студентів самі сформулювали тему магістерського дослідження, 33,7% студентів тему запропонував керівник (не лишаючи вибору), 52,6% студентів ретельно визначились з темою так, щоб було цікаво і науковому керівнику, і їм, а 2,1% студентів продовжують дослідження з попередніх тем.

Як же відбувається взаємодія студентів-магістрантів, що виконують дипломне дослідження з керівниками дипломних робіт? На питання: як часто Ви маєте змогу бачитись з науковим керівником? 40,7% студентів відповіли – майже кожен день, 46,5% – раз на тиждень, 9,3% студентів – раз на місяць, 4,6% – спілкуються із своїм науковим керівником тільки в Інтернеті.

На питання про час, який витрачає науковий керівник на консультацію 11,6% респондентів відповіло – 15 хвилин, 65,6% студентів – 30 хвилин, 22,8% студентів – годину.

Наукові керівники 37,2% магістрантів ретельно стежать за темпом роботи, 33,7% студентів контролюють його самі, а дипломні 29,1% лише іноді перевіряються. Тільки половина опитуваних склали із своїми науковими керівниками план роботи над магістерською (52,6% студентів), відповідно 47,4% студентів працюють без плану.

Більше половини студентів (52,6%) ретельно розглядають з науковим керівником недоліки своєї роботи по кожному розділу і обговорюють те, як краще опрацювати роботу, 37,2% студентів науковий керівник стисло пояснює що і де треба переробити, 10,2% студентам науковий керівник вертає роботу всю «червону», не пояснюючи як і над чим працювати далі та призначає наступну зустріч.

Компетентними з теми магістерської роботи вважають своїх керівників 89,8% опитаних. В той же час 10,2% анкетованих заявили про те, що науковий керівник не може доступно і чітко пояснити, що робити далі і заплутує ще більше.

Рівноправ'я у взаємодії з науковим керівником відчувають 90,5% студентів, які можуть вносити корективи та пропозиції. Відповідно 9,5% студентів поскаржились на те, що їх наукові керівники відкидають відразу усіляку ініціативу не вникаючи у суть цієї ініціативи. Але цікаво, що як співавтора наукового керівника сприймають лише 55,6% опитаних.

Таким чином, проведене пілотажне дослідження виявило, по-перше, неоптимальну структуру мотивації навчально-професійної діяльності студентів 6 курсу. По-друге, показало, що вибір наукового керівника не завжди здійснюється студентами відповідально й усвідомлено, що, в свою чергу, відбивається і на всьому процесі виконання дипломного дослідження. По-третє, не зафіксовано переконливих даних, що взаємодія викладача наукового керівника і студента виконавця відповідає психологічним параметрам спільної діяльності.

Все це переконливо свідчить про необхідність подальших експериментальних досліджень, орієнтованих в першу чергу на виявлення зв'язку психологічних параметрів навчально-професійної діяльності студентів з особливостями їхньої навчальної мотивації, а також виявленні специфіки цієї діяльності у студентів різних спеціальностей і напрямків дипломних досліджень. А також очевидна нагальна необхідність розробки системи методичних рекомендацій щодо оптимізації системи взаємодії наукового керівника дипломного дослідження та його виконавця в напрямку створення умов їхньої спільної науково-дослідної діяльності. Що набуває особливої актуальності в зв'язку з подальшим переходом вищої школи України на європейську кредитно-трансферну систему.

Список використаних джерел

1. Власова О. І. Педагогічна психологія / О. І. Власова. — К. : Либідь, 2005. — 400 с.
2. Дипломна робота з психології. Методичні рекомендації для студентів всіх форм навчання (за кредитно-модульною системою) / [укл. Т. Б. Тарасова, С. В. Пухно]. — Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2011. — 68 с.
3. Дьяченко М. И. Психология высшей школы / М. И. Дьяченко, Л. А. Кандыбович. — Минск : Харвест, 2006. — 416 с.
4. Заїка Є. В. Шляхи оптимізації пізнавальної діяльності студентів і школярів / Є. В. Заїка, І. О. Зувєв. — Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2013. — 184 с.
5. Ильин Е. П. Психология для педагогов / Е. П. Ильин. — СПб. : Питер, 2012. — 640 с.
6. Мороз О. Г. Викладач вищої школи: психолого-педагогічні основи підготовки / О. Г. Мороз, О. С. Падалка, В. І. Юрченко ; за заг. ред. академіка О. Г. Мороза. — К. : НПУ, 2006. — 208 с.
7. Подоляк Л. Г. Психология вищої школи / Л. Г. Подоляк, В. І. Юрченко. — К. : ТОВ «Філ-студія», 2006. — 320 с.
8. Савчин М. В. Вікова психологія / М. В. Савчин, Л. П. Василенко. — К. : Академвидав, 2005. — 360 с.
9. Савчин М. В. Педагогічна психологія / М. В. Савчин. — К. : Академвидав, 2007. — 424 с.
10. Фальова О. Є. Особистість і пізнавальні процеси студентів ВНЗ: діагностика, розвиток, корекція / О. Є. Фальова, Є. В. Заїка. — Краматорськ : КЕГІ, 2005. — 404 с.

T. TARASOVA

Sumy

PSYCHOLOGICAL PROBLEMS OF EDUCATIONAL AND PROFESSIONAL ACTIVITIES OF UNIVERSITY STUDENTS

The aim of the article is theoretical study and analysis of the results of the pilot study, the subject of which was psychological characteristics of educational and professional activity of students of educational qualification level of «Magister» in the process of performing diploma project. The survey data and test methods which identify peculiarities of educational motivation of students and their interaction with a teacher – scientific supervisor have been analyzed. The conclusions about future tasks of experimental research and the development of practical recommendations to enhance the effectiveness of diploma projects at higher educational institution have been made.

Key words: educational and professional activities of students, external motives of learning, internal motives of learning, dissertation, advisor interactions, magister.

T. Б. ТАРАСОВА

г. Сумы

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ УЧЕБНО-ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СТУДЕНТОВ ВЫСШЕГО УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ

Целью статьи является теоретическое обоснование и анализ результатов экспериментального исследования, предмет которого составили психологические особенности учебно-профессиональной деятельности студентов образовательно-квалификационного уровня «Магистр» в процессе выполнения дипломной работы. Анализируются данные опросов и тестовых методик, выявляющих особенности учебной мотивации и взаимодействия с преподавателем – руководителем дипломной работы. Формулируются выводы о дальнейших задачах экспериментального исследования и разработке практических рекомендаций по повышению эффективности дипломных исследований в высшем учебном заведении.

Ключевые слова: учебно-профессиональная деятельность, внешние мотивы учения, внутренние мотивы учения, дипломное исследование, взаимодействие с преподавателем, студенты-магистранты.

Стаття надійшла до редколегії 17.09.2015